

Conservació *versus* deshumanització? (reflexions entorn de la conservació del patrimoni etnològic)

ANDREU RAMIS PUIG-GROS

Aquesta comunicació fa referència a una qüestió secundària, car planteja quines podrien ésser algunes de les directrius que haurien de moure les institucions pel que fa a una part del patrimoni: *el patrimoni etnològic amagatzemat als museus*.

És evident que el que realment preocupa, o hauria de preocupar, amb caràcter d'urgència és la preservació de les manifestacions de la cultura, sigui popular o no, sobre la que gravita l'imminent perill de desaparició. Tot i així, hem volgut intuir una certa connexió entre l'actual situació museològica i la manca de mesures que impedeixin o pal·liïn la pèrdua patrimonial.

Hom pot constatar que fins el moment actual, i restringint l'anàlisi a l'àmbit territorial illenc, la preservació del patrimoni etnològic ha passat per un carre-rany angost en el què la preservació i/o conservació han patit duríssimes atze-begades.

Per altra banda, quan, benhauradament, s'ha aconseguit preservar alguna part d'aquests béns s'ha fet a costa de la seva deshumanització. Els lloables casos de tasca museològica, pública o privada, han implicat un estancament i una fos-silització de l'objecte en una vitrina, més o menys polsosa, de la qual només pot defensar-se la "preservació" escassament documentada.

Dissortadament aquesta és, si fa no fa, la situació actual del nostre patrimoni etnològic. Aquesta comunicació pretén esbrinar quines han estat, a grans trets, les causes de la manca de preservació del patrimoni etnològic i també quines poden ésser algunes de les mesures a abordar per evitar que es repeteixi o ge-neralitzï la premisa que fins al dia d'avui han implicat la que considerem *des-humanització* d'aquest patrimoni¹

¹ El caràcter constant de la presència de l'home als intents de conceptualització de la cultura i les seves manifestacions patrimonials ens han aconsellat l'ús del terme *deshumanització* front al més freqüent de *descontextualització*, extensible a àmbits aliens a l'antropologia. El caràcter, també humà, de qualsevol operació museogràfica permetria iniciar un altre debat.

D'entrada, quines han estat, al nostre parer, les causes del despreci pel *patrimoni etnològic*?

Si convenim que el patrimoni del qual parlem és tot el que és museable com a representació o mostra de les diferents manifestacions d'una cultura² podem constatar que la no protecció ha vengut propiciada per diverses raons:

1. A les nostres illes s'ha produït un canvi socioeconòmic accelerat que no ha anat acompanyat de l'adient adaptació/acomodació cultural.
2. El canvi s'ha produït en condicions de colonització política i econòmica. Això ha provocat l'absència d'una política autòctona de preservació. Des de les instàncies del poder local no hi ha hagut mai necessitat de preservació de la identitat, ans tot el contrari.³
3. Manca d'una legislació mínima que permetés la conservació.⁴
4. Absència d'un col·lectiu de professionals que des de la reivindicació corporativa s'hagi integrat en els organismes responsables de la preservació patrimonial.⁵
5. Ignorància o infravaloració de la realitat etnològica a tota la programació d'estudis i línies d'investigació de tots els nivells acadèmics i educatius.

Amb totes aquestes circumstàncies adverses, quin ha estat el destí del patrimoni etnològic moble i immoble? Generalment hi ha hagut tres sortides amb canals intermitjos:

- a) destrucció
- b) manipulació folklòrica
- c) conservació *deshumanitzada*

La primera opció no mereix cap comentari, només el despreci i, a partir de la inclusió dels béns etnològics a la Llei de Patrimoni, la seva penalització.

La segona suposa el corrent més *ad hoc* pel que fa a la ridiculització d'un poble, la colonització cultural i l'anorreament d'un país. La suposada recerca de la "mallorquinitat" (o "balearitat") a partir de la descontextualització. En aquest àmbit, la utilització d'elements de cultura material per a decorar una *barbacoa*; el ball dels cossiers damunt un escenari davant una camionada de guiris assedegats d'exotisme; anar vestit amb bufes a la processó de la beata o l'ús de la nostra llengua entrecometada en un context castellanoparlant, estan al mateix nivell.

² És evident que hi parts del patrimoni etnològic difícilment museables: com a exemple és suficient tenir presents aquelles manifestacions efímeres o les que no són plasmades per elements de cultura material.

³ Sobre el tema de la colonització cultural ja hi hem insistit altres vegades. Vegeu RAMIS, Andreu. *Antropologia, patrimoni i identitat*, a *El Mirall* n° 28. Palma: Obra Cultural Balear, 1989.

⁴ La legislació espanyola va contemplar per primera vegada la preservació del patrimoni etnològic el 1985.

⁵ Els canals de participació dels antropòlegs a la gestió del patrimoni es fixaren al IV Congrés d'Antropologia (Alacant., 1987). Vegeu obra citada a nota 3.

La tercera via, vàlida fins al moment, ha donat com a fruit el sorgiment d'una sèrie de museus i col·leccions que han cobert una funció de conservació sense cap altra aspiració.

La situació actual d'aquestes col·leccions pateix precisament d'una deshumanització, no desitjable a cap museu i intolerable als museus etnològics. Quines han estat les causes d'aquesta deshumanització? Possiblement són diverses i de distinta procedència (des de la infraestructura, passant pel personal fins als serveis poden contribuir a la configuració del museu). Tot i així, volem emfatitzar sobre una mancança; la *descontextualització* dels materials museats com a raó essencial de la *deshumanització* dels museus etnològics.⁶

La manca de context, segons la nostra opinió, pot procedir o ésser provocada pel fet d'ignorar quines eren les circumstàncies que permetien l'existència d'aquell objecte museat o que al menys en constituïen al seu entorn. És necessària la connexió entre el que s'exposa i la realitat precedent que el generà i amb la realitat següent que el converteix en testimoni (vehicle d'informació) i, per tant, en connexió amb la realitat que l'ha fet museable.

És possible també la descontextualització a través de la totemització, resaltar trets o donant una importància excessivament singular pel que realment era el seu paper a l'entorn original.

De quina manera afrontam aquesta problemàtica? La meua hipòtesi pretén posar sobre la taula el que segueix: *la creació o manteniment de museus etnològics sense un estudi previ i una planificació dels materials a estudiar comporta sempre el manteniment d'institucions mortes, mausoleus de realitats traspassades fins i tot aspres pel record.*

La realitat actual de la museologia etnogràfica a les Illes és palesa. No és suficient recuperar un parell de dotzenes d'eines i, només amb aquest llegat, pretendre la creació d'un museu que a més, si és possible, sostinguem tots amb doblers públics. En aquest sentit, és d'allò més escandalosa la demostració de vanitat que molts polítics posen de manifest amb la voluntat de deixar per a la posteritat un museu local, el "seu" museu... Amb aquesta afirmació no vull qüestionar la validesa ni la necessitat de qualsevol museu local, sigui de les dimensions que sigui. El que sí vull qüestionar és la creació de dipòsits d'objectes inconnexes que després de passar per períodes d'alt grau de pols acumulada, d'oblit... arriben a desaparèixer sense haver deixat cap resultat. Seria suficient recordar tota una sèrie de temptatives, algunes escandaloses, de museus malhaurats per tocar amb les mans que els comentaris no són gratuïts⁷. Evitar

⁶ La situació en què es troben cada un d'aquests museus i col·leccions és l'objecte d'un estudi més ampli sobre museologia i museografia a les Illes Balears. Inicialment es contemplen les següents col·leccions o projectes: Museu de Mallorca. Secció Etnològica de Muro; Museu Municipal de Sa Pobla; Museu regional d'Artà; Museu del Monestir de Lluc; Museu de la Porciúncula; Casal de Cultura de Sóller; Col·lecció Municipal de Sineu; Cartoixa de Valldemossa; Torre Canyamel; Moli l'En Gaspar; Museu Municipal de Pollença; Can Gordiola. Museu del vidre; Sa Granja d'Esporles; Fundació Cosme Bauçà; Museu Marítim; Casa Natal de Ginebró Serra; Museu del Seminari Conciliar de Mallorca; Museu d'Eivissa. Secció Etnològica; Museu Etnològic Municipal de Formentera; Museu de Menorca. Secció Etnològica; Moli de Sant Lluís; antiga Col·lecció Serra Belabre; Museu Municipal de Ciutadella; Ateneo de Maó; Associació d'Amics del Port de Maó.

⁷ Com a mostra del que ha succeït a algunes col·leccions museològiques vegeu l'article d'Aïça, *Patrimoni i administració pública* a *El Mirall* n° 28. Palma: Obra Cultural Balear. 1989.

aquest mal suposaria la necessària exigència de precedir la creació de qualsevol museu amb un preceptiu pla de viabilitat que garanteixi la creació i manteniment d'un museu en comptes d'un magatzem d'estris vells.

L'existència i emfatització de la tasca de recerca prèvia⁸ permetria, a més, una major diversitat i cobertura de l'espectre museable de la nostra comunitat. Hom pot constatar que els museus o col·leccions especialitzades en el món rural són nombroses i, sembla, que encara era prolifera la creació⁹, mentre es deixen de banda infinitat de qüestions, igualment configuradores de la realitat preturística, de les quals se n'ha oblidat quassevol casta de documentació. És suficient recordar aspectes com la protoindustrialització, la vida quotidiana, la vivenda ciutadana, el transport, els rites, la pesca i la navegació, etc. etc. També és demencial no comptar amb museus que, de forma exhaustiva, recullin aspectes com el del món de l'oli o la viticultura...

Deixant de banda els capítols, essencials, de creació i dotació pressupostària de museus, el seu manteniment i la provisió de personal de direcció, manteniment, conservació i acció cultural, una possible línia a seguir pel que fa a l'estructuració del que hauria d'ésser la museologia etnogràfica, en l'àmbit conceptual i de directrius d'investigació, creim que podria ésser la següent:

1. Paral·lelament a l'organització i als plans de gestió que poden conduir a l'economització de béns públics o privats és imprescindible la posada en solfa d'un *pla científic* que estableixi les prioritats, realitzi els estudis i els posi al servei de la comunitat. Establir línies d'investigació etnogràfica i antropològica que permetin detectar temes d'interès que, per estar afectats pel canvi o per desenvolupar papers de rellevància socio-cultural hom cregui (criteri subjectiu) museables.

2. Realització dels estudis pertinents assolint amb la màxima globalitat la informació que gira entorn al fenòmen museable.

3. És imprescindible fixar un ordre de prioritats d'allò que, en el camp etnològic, és necessàriament museable. Els museus etnològics, si volen complir amb les exigències (recerca/investigació, conservació, acció cultural), no poden nodrir-se només de llegats, donacions, dipòsits i recuperacions d'urgència efectuades per persones de bona fe.

4. Popularització del projecte mitjançant la seva dinamització, degudament dirigida, de tal manera que, si és possible, el projecte museogràfic sigui un projecte *comunitari* en el qual d'alguna manera tothom pugui sentir-s'hi identificat.

5. Muntatge recolzat per tots els suports informatius possibles que, a més d'ajudar a configurar i reproduir el seu entorn primigeni, permetin identificar-lo amb la comunitat.

6. Trencar amb la tradició de museu com a lloc de conservació/preservació (únicament) per passar a desenvolupar un paper informador i engrescador. Eina d'aprenentatge i de retrobament amb la pròpia cultura.

⁸ Sobre el caràcter essencial de la *recerca* com a base per a les funcions de conservació i acció cultural que l'ICOM propugna com a definitòries del museu, vegeu RIVIÈRE, Georges Henri. *La museologie*. Tours: Dunod, 1989, pp. 169 i ss.

⁹ El passat 31 de gener es feia pública la intenció de l'Ajuntament de Consell de crear un museu etnogràfic (*Balears en Balears* n.º 170. Tercera època. pp. IV-V).

7. Aquesta popularització de l'entitat museològica no només és possible mitjançant la creació dels museus locals sino aplicant línies d'investigació i dinamització als existents.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- LIMÓN DELGADO, Antonio. *Notas sobre museología etnográfica* a IV Congreso Nacional de Artes y Costumbres Populares. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 1983 (ponència mecanografiada).
- LLOPART, Dolors, *Un diàleg amb els objectes, a La cultura popular a debat*. Llopart, Prat, Prats ed. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular: Alta Fulla, 1985.
- LLOPART, Dolors, *El patrimoni etnogràfic, un gran tema a documentar, a De Museus. Quaderns de museologia i museografia* n° 1. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1988.
- LLOPART, D.; MONTMANY, M. *Instruccions per a la recollida de materials etnogràfics*. Barcelona: Servei de Museus. Generalitat de Catalunya, 1987.
- MUSÉOLOGIE ET ETHNOLOGIE. Paris: Réunion des musées nationaux, 1987.
- RAMIS, Andreu. *Antropologia, patrimoni i identitat*, a *El Mirall* n° 28. Palma: Obra Cultural Balear, 1989.
- RIVIÈRE, Georges Henri. *La muséologie*. Tours: Dunod, 1989.